

En del av Region Sörmland

kulturmiljöer

till Henrik Haverman
haverman2@hotmail.com

från Sörmlands museum, Anton Blomgren

datum 2021-10-27

ang. **Protokoll från rådgivningsbesök, gamla Zig-Zagfabriken, Kv Byggen 16, Malmköping, Lilla malma socken, Flens kommun, Södermanlands län**

Bakgrund

Onsdagen den 11/8 2021 besökte Anton Blomgren, Sörmlands museum, rubricerad fastighet i närvaro av ägare Henrik Haverman med anledning av att denne avser bygga om, renovera invändigt och ändra användningen av gamla kvarnen och sedermera Zig-Zagfabriken i Malmköping, och därför efterfrågade museets råd och synpunkter.

Gällande skydd

Fastigheten omfattas av gällande detaljplan MA104, som vann laga kraft 12 april 2002, och skyddas genom följande bestämmelse:

q - Värdefull miljö. Ändring av en byggnad får inte förvanska dess karaktär eller anpassning till omgivningen. Ny bebyggelse skall utformas med särskild hänsyn till omgivningens egenart. Rivningsförbud.

Fastigheten ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövård, Malmköping D31, som uttrycks "Regements- och handelsort, köping från 1784, med stadsmässig rutnätsplan och välbevarad bebyggelse." Zig-Zagfabriken nämns vid ett flertal tillfällen i riksintressets kunskapsunderlag som en av områdets viktigaste lämningar från tiden 1900-1910.

postadress.
Box 314
611 26 Nyköping

tel.
0155 - 24 57 00

e-post.
kultur.utbildning@
regionsormland.se

Nulägesbeskrivning av byggnaden

Fastigheten ligger utmed Landsvägsgatan/Hyltingevägen i samhällets sydöstra infart. Landskapet söder- och österut utgörs av lövskog med spridda åkrar. Mot norr och väster tar den mer sammanhängande äldre och mestadels mycket välbevarade villabebyggelsen vid. Alldeles intill ligger Malmahus kontorshotell och ett gym i äldre murad industribyggnad av samma slag som den för ärendet aktuella byggnaden.

Byggnaden är två våningar hög och är murad med rött tegel. Fönstren, som till stora delar är ursprungliga och har rutor av munblåst glas, är rundbågiga och målade i engelskt rött kulör. Fönsteröppningarna på den andra och tredje våningen är igensatta med skivor (2 vån) eller igenmurade (3 vån). Dessa når ända upp till taket (sadeltak med trapetskorrugerad plåt) som därför ser lågt och oproportionerligt ut.

Fasaden mot väster saknar fönster. Ovanför dörren syns spår av ett nu rivet sadeltak.

Byggnadens norra fasad angränsar direkt till en sentida utbyggnad av grannfastigheten Byggen 13, som enligt uppgift används som förråd. Tillbyggnaden har fasader av röd locklistpanel med endast två mindre ospröjsade fönster för ljusinsläpp på västra respektive östra fasaden. Under förrådet finns en cementgjuten gång (under mark).

Byggnadens källare har betonggolv och putsade väggar utan avfärgning. Strax under taket finns ursprungliga källarfönster som ger lite ljusinsläpp. Taket utgörs av kraftiga synliga träbjälkar. Rummets karaktär präglas av kraftiga stolpar med profilerade konsoler som bär upp bjälklaget, samt av stora betongfundament vars funktion inte kunnat klarläggas.

Första våningen har två rum. Rummet i öster närmast ingången har ett äldre obehandlat brädgolv. Väggarna är slätputsade och vitmålade. De flesta av fönstren är ursprungliga. Det andra rummet är ungefär lika stort men har golv som täcks av en hård matta eller målade hårda träfiberskivor. Väggarna och taket är klädda med smal liggande panel i ljus kulör. En pelare av samma slag som i källaren finns kvar i rummet.

Andra våningen är helt oinredd. Väggarna är putsade och omålade men är svarta av sot från branden 1980. Bjälkarna som tidigare utgjorde golvbjälklaget under tredje våningen är synliga, även dessa är brandskadade. Fönsternischerna finns bevarade men har murats igen med lättbetongblock. Bakom gipsväggar i rummets västra del står två fernissade trädörrar med råglas.

I byggnadens västra del finns ett trapphus med en smal rödmålad äldre järntrappa.

Historik

Byggnaden uppfördes 1911 som en ångkvarn av byggmästare Gustafsson (förmamn anges ej i källan) i Malmköping och ersatte då Malma Kvarn vid Hosjön. Kvarnen elektrifierades senare och var i bruk till 1970 då kvarnverksamheten lades ner.

1974 såldes byggnaden av Kvarnföreningen till Anders von Stockenström på Ånhammar för företaget Zig-Zags räkning. Företaget är huvudsakligen känt för sin produktion av träleksaker, framför allt bygglådor med klossar av trä som såldes på varuhuset NK. Tillverkningen startade i Skebokvarn 1910 och flyttades till Malmköping 1928 där nya tillverkningslokaler inrättades i ortens gamla lägerhyttor. Från oktober 1970 tillverkades badrumsinredning som bestod av badrumsskåp med tillhörande hängare och belysning. Produkterna blev snabbt populära på heminredningsmarknaden. Zig-Zagfabriken har även tillverkat etuier för metallverktyg, förbandslådor, fack för radiorör, souvenirhyllor och andra heminredningsartiklar av trä.

Efter att kvarnbyggnaden 1974 köptes av Zig-Zag hade fabrikören Sven Johansson för avsikt att riva den för att uppföra en ny fabriksbyggnad, vilket aldrig blev av. Kvarnens maskiner och inventarier monterades ner och forslades bort, bland annat axlar och remskivor av ansenliga dimensioner (dessa kom delvis från kvarnen vid Malstanäs), samt en 10 tum bred och närmare 20 meter lång kamelhårsrem.

Det dröjde endast sex år innan kvarnen i Zig-Zagfabrikens ägo brandhärjades 1980 till följd av en dammexplosion. Branden började i tillverkningsdelen. Det ursprungliga brutna och valmade taket förstördes helt (Berggren, 2016). Omkring trettio brandmän arbetade med att släcka elden då taket rasade in och drog med sig en betongpelare som en intilliggande ofärdig byggnad vilade på. En brandman omkom och tre brandmän skadades vid olyckan (Flens kommun). Det förstörda taket ersattes efteråt med ett lägre sadeltak.

Kulturhistoriska värden

Byggnaden representerar en viktig del av Malmköpings industri- och näringslivshistoria. Exteriören är bortsett från det nya sadeltaket i ett mycket välbevarat skick som tydligt exemplifierar det tidiga 1900-talets industriarkitektur med fasader av oputsat och mönstermurat tegel och rundbågiga fönster. Detta utgör stora arkitekturhistoriska värden. Byggnadens kvarvarande originaldelar, som de spröjsade träfönstren med munblåst glas och källarens bjälklag av sågat timmer har stora byggnadshistoriska och karaktärsskapande värden.

Byggnaden som ligger i stadskärnans utkant vid södra infarten till Malmköping utgör ett karaktärs- och miljöskapande inslag i den riksintressanta bebyggelsen.

Skadebeskrivning och preliminära synpunkter på åtgärdsförslag

Enligt uppgift från fastighetsägaren är källaren hårt fuktbelastad, vilket av det fuktiga klimatet att döma är tydligt när man vistas i rummet. Avsikten är att riva tillbyggnaden i byggnadens norra del och där anlägga en mer ordentlig dränering. Ur kulturmilösynpunkt bedöms detta som positivt, eftersom tillbyggnaden varken är anpassad till de äldre huvudbyggnaderna eller har några särskilda kulturhistoriska värden.

Fastighetsägarens planer för källaren är ännu inte bestämda, men troligtvis kommer den att användas som förråd, lager eller liknande. Vid besökstillfället påpekade undertecknad att den befintliga fasta inredningen (pelare, bjälkar, betongfundament m.m.) har särskilda kulturhistoriska värden eftersom den både har en ålderdomlig och industriell karaktär och framför allt bidrar till en ökad förståelse för rummets och byggnadens historia och tidigare användning. Detta var fastighetsägaren helt införstådd med. Vissa av betongfundamenten och även en del av pelarna är skrymmande och belägna på sådant vis att de lätt kan tänkas försvåra användningen av rummet. Därför kan det tänkas vara acceptabelt att ta bort mindre delar av denna inredning, så länge merparten av den bevaras och framhävs som en integrerad del i rummet. Detta bör göras i samråd med antikvarie.

Rummen på första våningen har inga allvarligare skador, men fönstren behöver renoveras. Både ytter- och innerbågarna är med ett fåtal undantag ursprungliga, och var så vitt det gick att se i ett gott och fullt renoverbart skick. Dessutom är de viktiga för rummens och byggnadens karaktär, både exteriört och interiört. Om det förutom traditionell fönsterrenovering krävs ytterligare energibesparande åtgärder bör detta diskuteras i samråd med antikvarie.

gärder rekommenderas att detta görs som tillägg till de befintliga fönstren, d.v.s. i form av extra energiglas eller liknande. I första hand - innan andra energibesparande åtgärder vidtas - bör fönstrens nuvarande tätning ses över och eventuellt bytas.

De äldre trägolven på första våningen bidrar med patina och karaktär av äldre verkstadsmiljö. Detta utgör ett kulturmiljövärde, varför det rekommenderas att golven bevaras i befintligt skick.

Översta våningen har inga bevarade ytskikt eller annan inredning som är av kulturhistoriskt värde. För att byggnaden ska återfå sin ursprungliga exteriöra karaktär är det av stor vikt att de igenmurade fönsteröppningarna ersätts med spröjsade rundbågiga träfönster lika befintliga. Sörmlands museum bidrar gärna med kontaktuppgifter till kunniga fönstersnickare.

Fastighetsägaren har även uttryckt en förhoppning om att kunna riva det befintliga sadeltaket och rekonstruera det ursprungliga höga valmade taket. Detta skulle förvisso strida mot den gällande q-bestämmelsen i detaljplanen, men likväl bidra till att byggnaden återfår sitt ursprungliga utseende vilket vore mycket positivt ur kulturmiljösynpunkt. Detta gäller under förutsättning att det görs med material lika befintligt avseende storlek, kulör och ytstruktur, mönstermurning m.m. Med fördel används äldre fotografier som förlagor, för att i så hög grad som möjligt efterlikna det ursprungliga utseendet.

Sammanfattning

Undertecknad ställer sig försiktigt positiv till de föreslagna åtgärderna och ändringarna, men framhåller att det är viktigt att nya ombyggnadsritningar i så hög grad som möjligt efterliknar byggnadens tidigare utseende. Därtill är det viktigt att byggnadens få kvarvarande delar som fönster, pelare med profilerade konso-
ler och trägolv bevaras och renoveras med traditionella metoder och material.

Anton Blomgren,
Byggnadsantikvarie

Källförteckning

Sörmlands museums arkiv

Malmköpingsortens hembygdsförening, Malmköping. "Zig-Zag fabriks AB."

Websida: <https://www.hembygd.se/malmkoping/plats/12405/text/6239>

Publicerad 2014-11-03, ändrad 2019-01-08. Hämtad 2021-10-27.

Malmköpingsortens hembygdsförening, Malmköping. "Kvarnen vid Södertull."

Websida: <https://www.hembygd.se/malmkoping/plats/12424/text/6256>

Publicerad 2018-11-06, ändrad 2018-11-10. Hämtad 2021-10-27.

Bergren, David. "Jag såg det som en livsuppgift". Tidningsartikel,

Eskilstunakuriren. Publicerad 2016-01-26. Tillgänglig via internet: <https://ekuriren.se/nyheter/jag-sag-det-som-en-livsuppgift>

Flens kommun. Historik & Kuriosa - om Räddningstjänsten i Flens kommun (PDF).

Publiceringsdatum och författare ej angivet. Tillgänglig via internet: https://flen.se/nedladdning/om_flen/historik/historik_raddningstjansten.pdf (Hämtad 2021-

10-27)

Bilagor

Bildbilaga, 6 sidor. Fotografierna är tagna 2021-08-11 av Anton Blomgren, Sörmlands museum, där inget annat anges.

Kopia till:

Sörmlands museum, diariet

Länsstyrelsen Södermanlands län, att: Bo Svensson

Bild 1. Gamla kvarnen "Södertull". Okänd fotograf. Bilden visar byggnadens ursprungliga utseende och takform, som fastighetsägaren avser återställa. Bilden är hämtad från Malmö stads hembygdsförening.

Bild 2. Bygglåda från Zig-Zagfabriken. Föremålet finns i Sörmlands museums samlingar. SLM 59226.

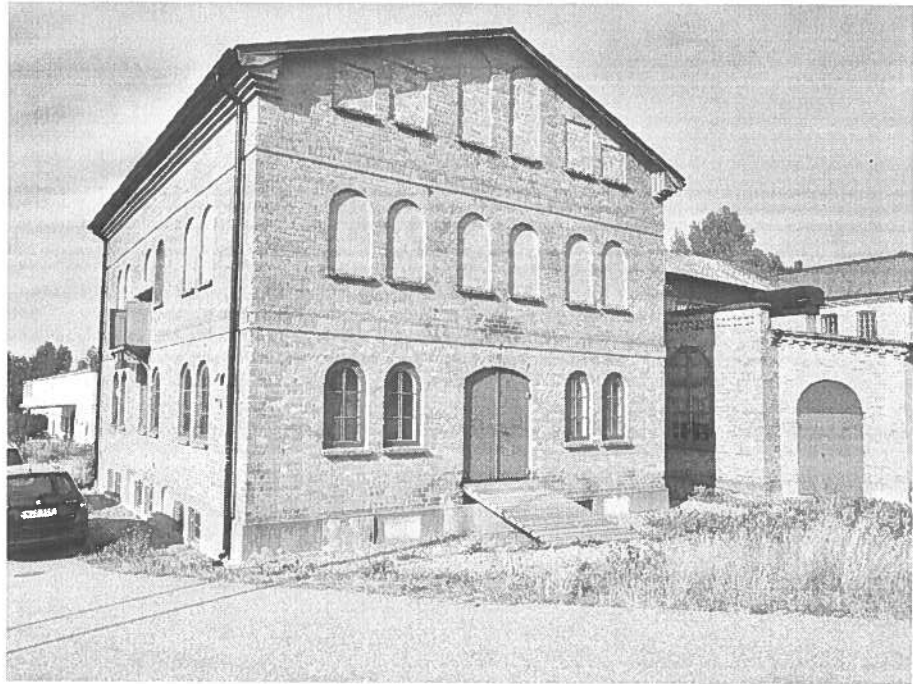

Bild 3. Byggnadens sydöstra fasader som syns från Landsvägsgatan/Hyltingegatan vid infarten till Malmköping. SLM D2021-0538.

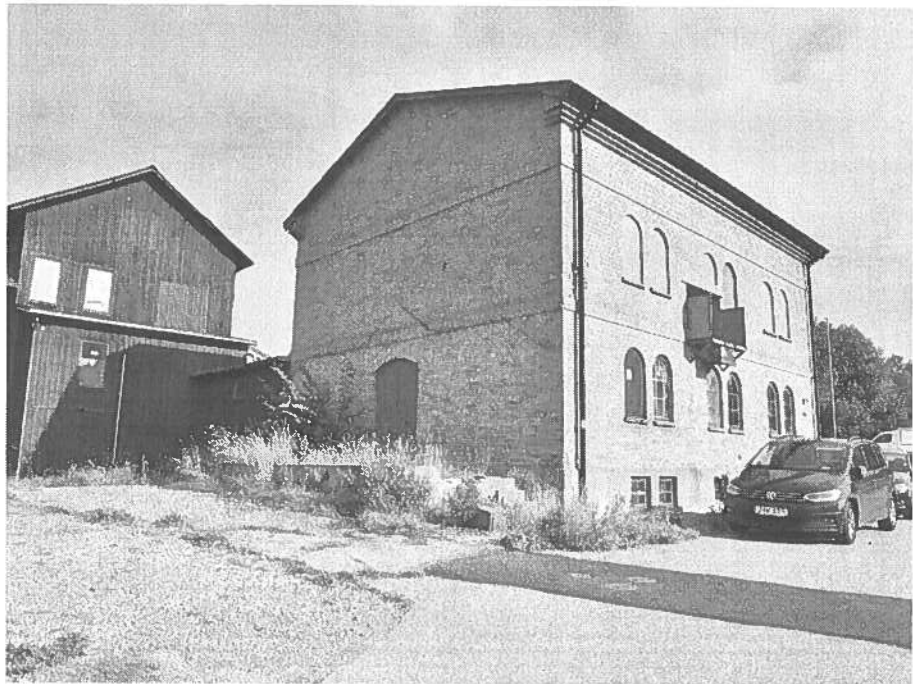

Bild 4. Byggnadens sydvästra fasader. SLM D2021-0539.

gärder rekommenderas att detta görs som tillägg till de befintliga fönstren, d.v.s. i form av extra energiglas eller liknande. I första hand - innan andra energibesparande åtgärder vidtas - bör fönstrens nuvarande tätning ses över och eventuellt bytas.

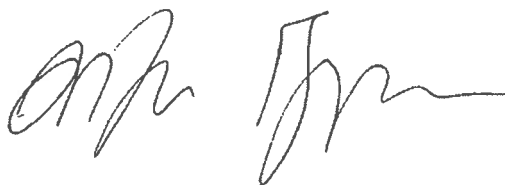
De äldre trägolven på första våningen bidrar med patina och karaktär av äldre verkstadsmiljö. Detta utgör ett kulturmiljövärde, varför det rekommenderas att golven bevaras i befintligt skick.

Översta våningen har inga bevarade ytskikt eller annan inredning som är av kulturhistoriskt värde. För att byggnaden ska återfå sin ursprungliga exteriöra karaktär är det av stor vikt att de igenmurade fönsteröppningarna ersätts med spröjsade rundbågiga träfönster lika befintliga. Sörmlands museum bidrar gärna med kontaktuppgifter till kunniga fönstersnickare.

Fastighetsägaren har även uttryckt en förhoppning om att kunna riva det befintliga sadeltaket och rekonstruera det ursprungliga höga valmade taket. Detta skulle förvisso strida mot den gällande q-bestämmelsen i detaljplanen, men likväl bidra till att byggnaden återfår sitt ursprungliga utseende vilket vore mycket positivt ur kulturmiljösynpunkt. Detta gäller under förutsättning att det görs med material lika befintligt avseende storlek, kulör och ytstruktur, mönstermurning m.m. Med fördel används äldre fotografier som förlagor, för att i så hög grad som möjligt efterlikna det ursprungliga utseendet.

Sammanfattning

Undertecknad ställer sig försiktigt positiv till de föreslagna åtgärderna och ändringarna, men framhåller att det är viktigt att nya ombyggnadsritningar i så hög grad som möjligt efterliknar byggnadens tidigare utseende. Därtill är det viktigt att byggnadens få kvarvarande delar som fönster, pelare med profilerade konso-
ler och trägolv bevaras och renoveras med traditionella metoder och material.

Anton Blomgren,
Byggnadsantikvarie

Källförteckning

Sörmlands museums arkiv

Malmköpingsortens hembygdsförening, Malmköping. "Zig-Zag fabriks AB."

Websida: <https://www.hembygd.se/malmkoping/plats/12405/text/6239>

Publicerad 2014-11-03, ändrad 2019-01-08. Hämtad 2021-10-27.

Malmköpingsortens hembygdsförening, Malmköping. "Kvarnen vid Södertull."

Websida: <https://www.hembygd.se/malmkoping/plats/12424/text/6256>

Publicerad 2018-11-06, ändrad 2018-11-10. Hämtad 2021-10-27.

Bergren, David. "Jag såg det som en livsuppgift". Tidningsartikel,

Eskilstunakuriren. Publicerad 2016-01-26. Tillgänglig via internet: <https://ekuriren.se/nyheter/jag-sag-det-som-en-livsuppgift>

Flens kommun. Historik & Kuriosa - om Räddningstjänsten i Flens kommun (PDF).

Publiceringsdatum och författare ej angivet. Tillgänglig via internet: https://flen.se/nedladdning/om_flen/historik/historik_raddningstjansten.pdf (Hämtad 2021-

10-27)

Bilagor

Bildbilaga, 6 sidor. Fotografierna är tagna 2021-08-11 av Anton Blomgren,

Sörmlands museum, där inget annat anges.

Kopia till:

Sörmlands museum, diariet

Länsstyrelsen Södermanlands län, att: Bo Svensson

Bild 1. Gamla kvarnen "Södertull". Okänd fotograf. Bilden visar byggnadens ursprungliga utseende och takform, som fastighetsägaren avser återställa. Bilden är hämtad från Malmö-pingsortens hembygdsförening.

Bild 2. Bygglåda från Zig-Zagfabriken. Föremålet finns i Sörmlands museums samlingar. SLM 59226.

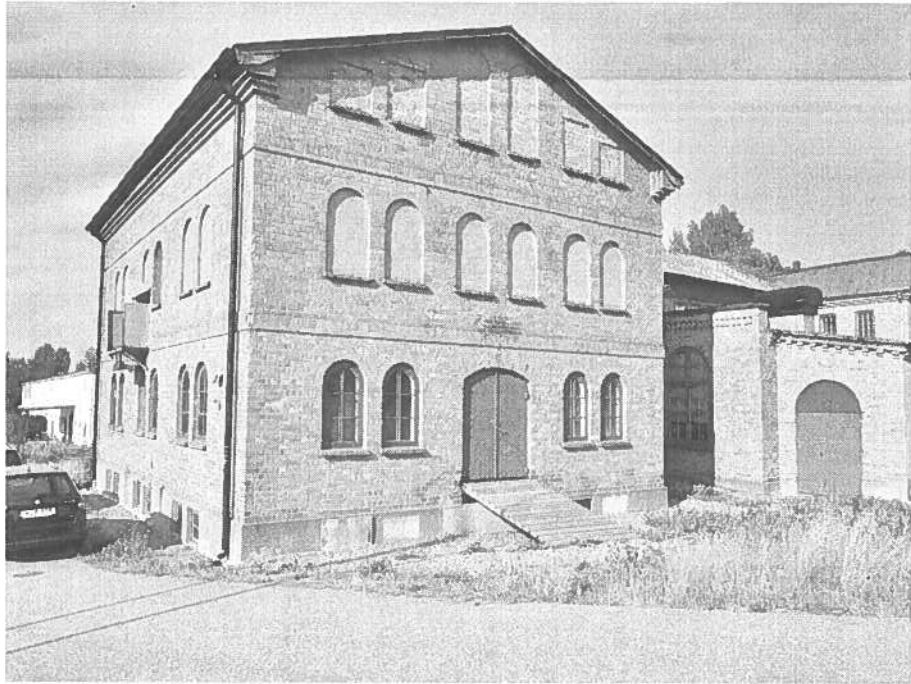

Bild 3. Byggnadens sydöstra fasader som syns från Landsvägsgatan/Hyltingegatan vid infarten till Malmköping. SLM D2021-0538.

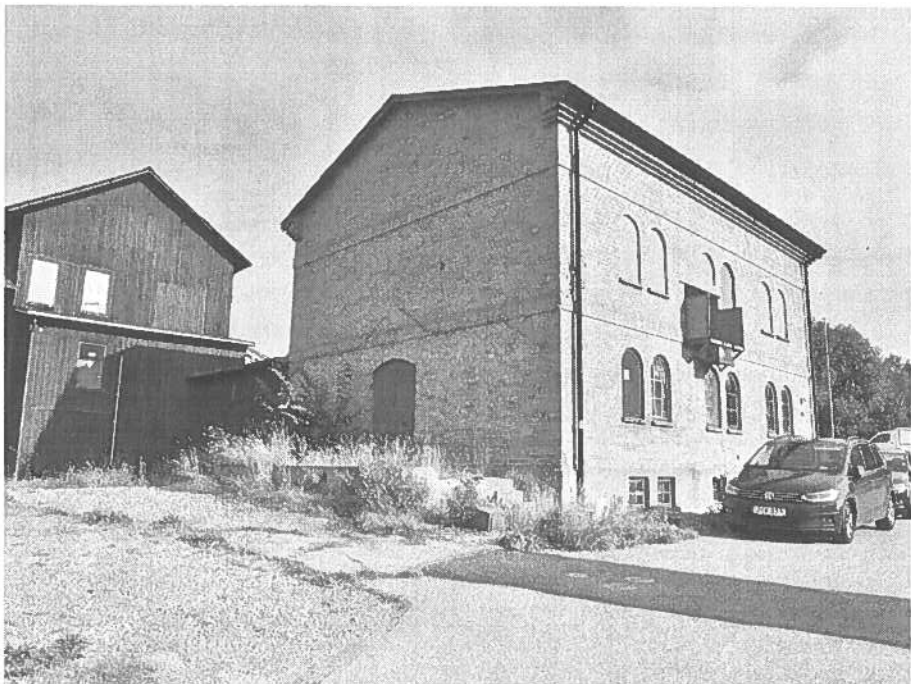

Bild 4. Byggnadens sydvästra fasader. SLM D2021-0539.

Bild 5. Tillbyggnaden som avses rivas. SLM D2021-0540.

Bild 6. Ursprungliga fönster på södra fasaden. SLM D2021-0541.

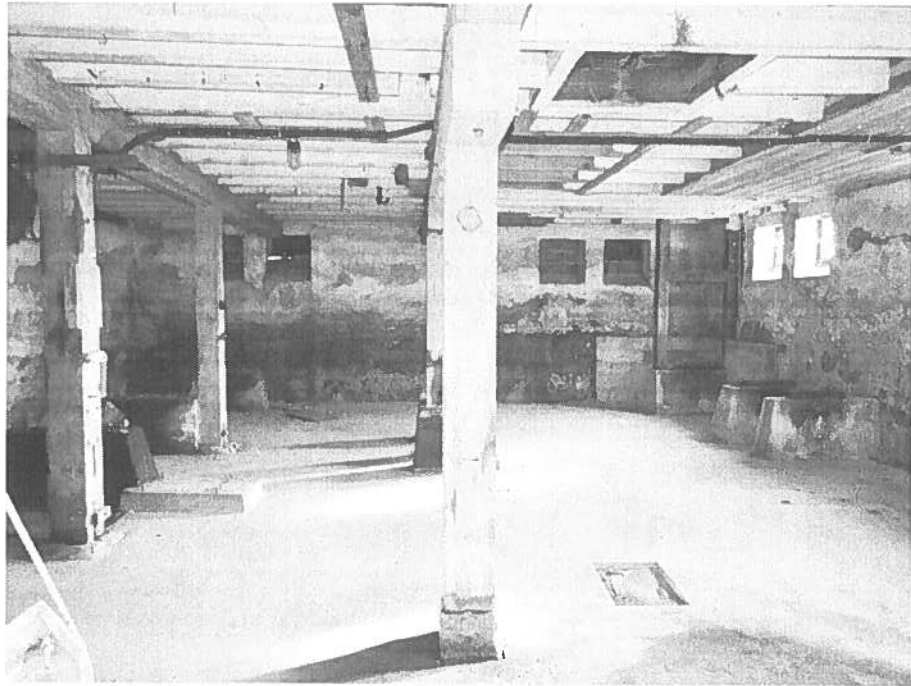

Bild 7. Källaren med de karaktärsskapande träpelarna. Vy mot öster. SLM D2021-0542.

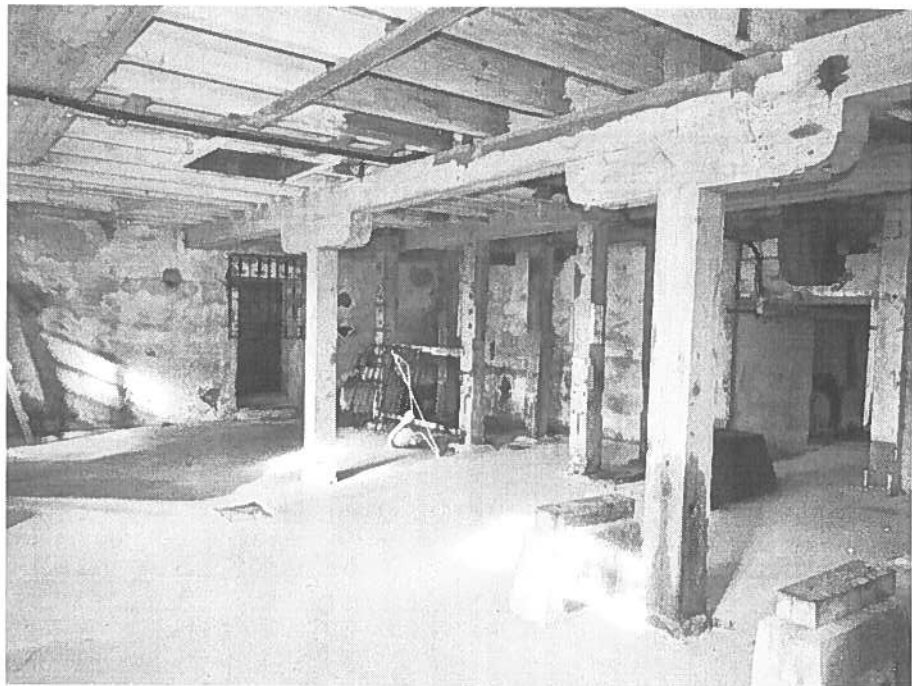

Bild 8. Källaren med de karaktärsskapande träpelarna. Vy mot nordväst. SLM D2021-0543.

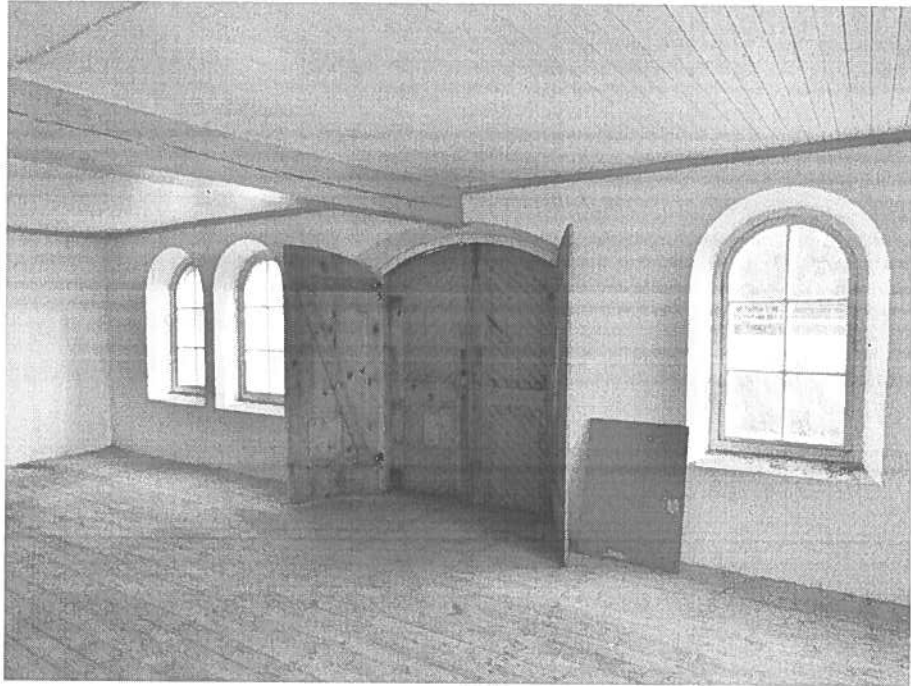

Bild 9. Första våningen, vy mot öster. SLM D2021-0544.

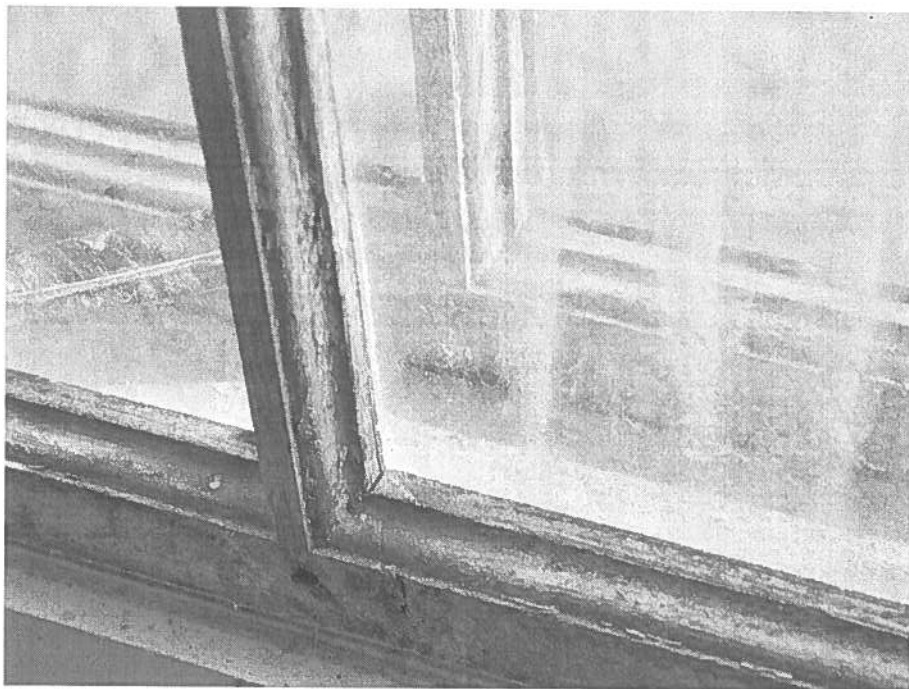

Bild 10. Välbevarade fönster med bågar och träspröjs av god virkeskvalitet. SLM D2021-0545.

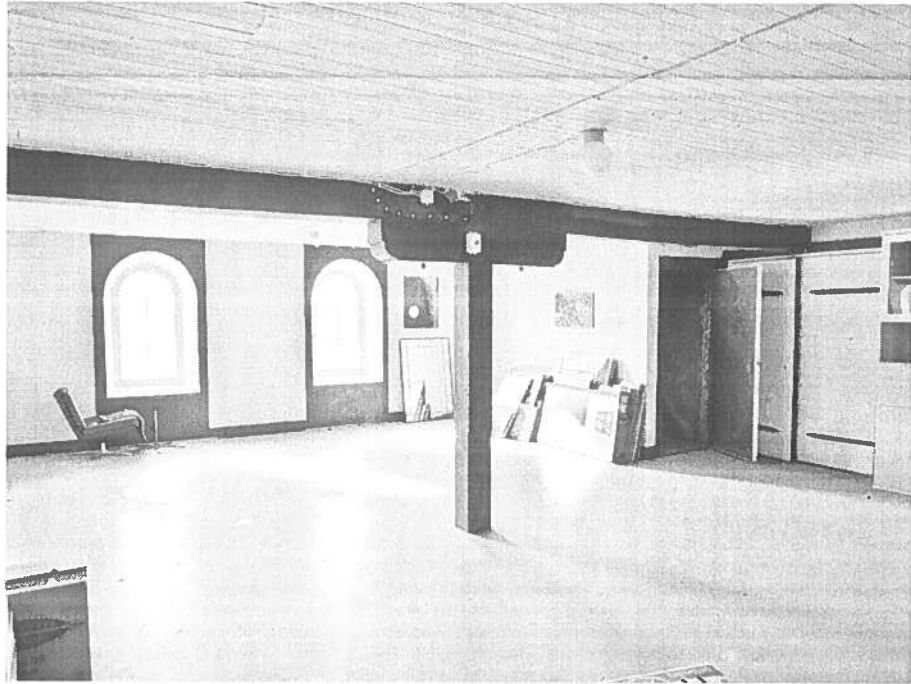

Bild 11. Första våningens "andra rum" i byggnadens västra del, vy mot söder. SLM D2021-0546.

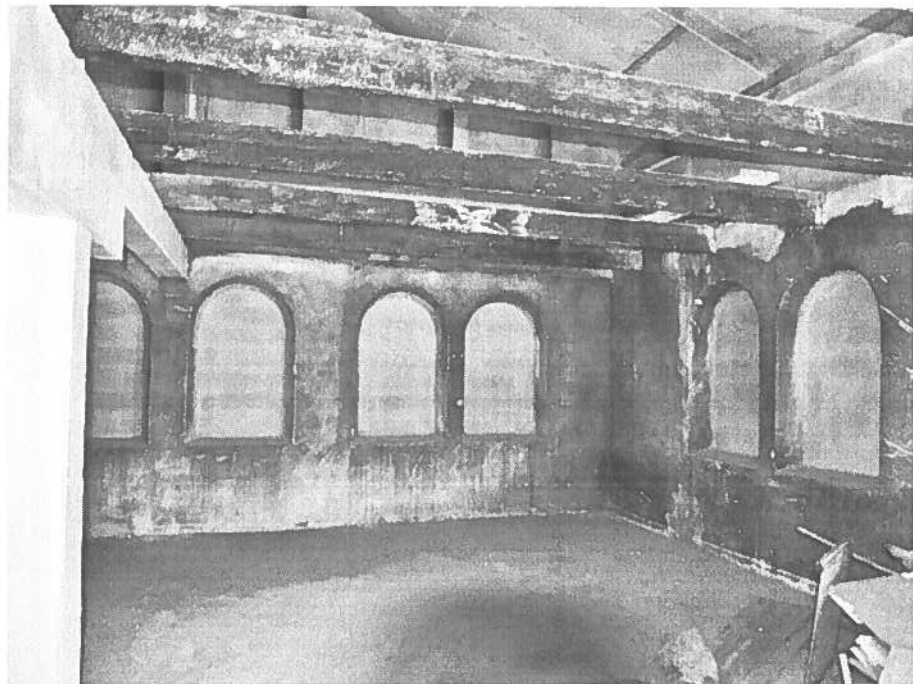

Bild 12. Andra våningen. Den tidigare tredje våningens fönsteröppningar, som nu är igenmurade, skymtar mellan bjälklaget. SLM D2021-0537.

Bild 5. Tillbyggnaden som avses rivas. SLM D2021-0540.

Bild 6. Ursprungliga fönster på södra fasaden. SLM D2021-0541.

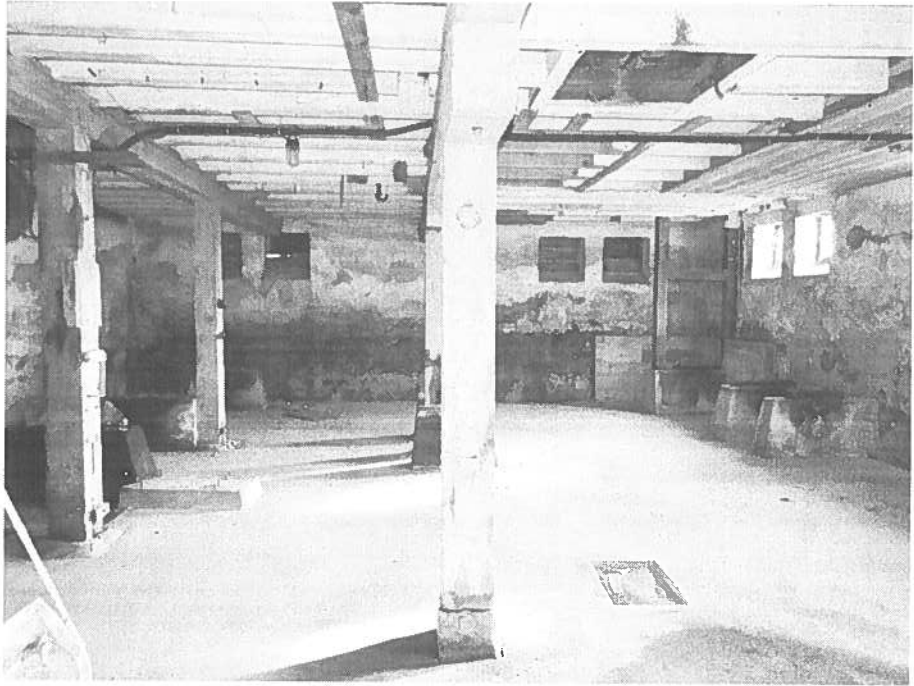

Bild 7. Källaren med de karaktärsskapande träpelarna. Vy mot öster. SLM D2021-0542.

